

Nacisté viděli Čechy nadějně

JESTLI SI NĚKDO VZAL Z HRŮZ 20. STOLETÍ PONAUCENÍ, BYLI TO NĚMCI, TVRDÍ PROFESORKA Z CARDIFFU MARY HEIMANNOVÁ

DANIEL KAISER

Nakladatelství Petrkov z Havlíčkova Brodu přichází na trh s kontroverzní studií profesorky moderní historie Mary Heimannové z univerzity v britském Cardiffu: *Československo – stát, který zklamal*. Kniha vyšla původně anglicky v roce 2009 péčí známého amerického nakladatelství Yale University Press. K českému vydání dochází až po jedenácti letech.

Heimannová v předmluvě naznačuje, že v republice proti její knize, která prý boří naše národní mýty, stanuly mocné síly: „Obrátilo se na mne nejméně dvanáct českých nakladatelství a v následujících letech jsem postupně se šesti z nich podepsala platnou vydavatelskou smlouvu. Avšak jeden český nakladatel po druhém poté, co rychle podepsal smlouvu – a v několika případech dal práci překládat a dokonce vyplatil zálohu, jakmile byl varován, upustil od chystaného vydání knihy, jako by to byl nějaký horký brambor.“

Píšete, že už jste měla uzavřenou smlouvu s šesti různými českými nakladateli, a všichni ji postupně vypověděli. Zdá se mi to až neuvěřitelné.

Ty smlouvy pořád mám. V prvním případě mi to nijak nevysvětlili, ale živě si pamatuji, v jak extrémních rozpacích se ocitl český editor. Nejdřív se mnou přestal komunikovat, po několika měsících od něj přišel omluvný e-mail. Do kopie přiložil dopis od kohosi, kdo dal nakladatelství jasně najevo, že moje kniha česky nesmí vyjít. Kopii dopisu mi samozřejmě poslal tak, aby z toho nebylo poznat, kdo ho psal. Ale z textu dopisu bylo zřejmé, že to byla osoba v mocném postavení a že to nebyl akademik. To všechno se odehrávalo v atmosféře, která vznikla po recenzi v *Economistu*. Kolem méj knížky byla v českém tisku velká publicita a například český konzul v Los Angeles ji veřejně odsoudil slovy, že je to jen krůček od zločinu proti lidstvu. Víím od několika novinářů ve třetích zemích, že jim tamní čeští diplomaté doporučovali, ať mou knihu nerecenzují.

Která nakladatelství to byla?

Nechci je veřejně přivádět do rozpaků, to fakt ne. Ovšem bohatší o tuhle zkušenost jsem pak samozřejmě věnovala větší pozornost podobným případům v historii. Například George Orwell měl velmi podobnou zkušenost s *Farmou zvířat*. Taktéž Hannah Arendtová. Není to nic specifického pro Českou republiku. Ale přesto jsem byla v šoku.

Mě zase šokuje, že by se český stát tak namáhal. Směr vaší argumentace je u nás už třicet let běžný. I když pravda je, že víc asi v publicistice než mezi historiky.

Udalo se to před deseti lety, mezitím nastala velká změna. A tehdy takhle zaútočit na oslavované kapitoly české historie jako právě Československo... Před deseti lety tady bylo mnohem víc lidí, kteří předtím nikdy nebyli vystaveni skutečnému historickému diskurzu.

Pojďme k samotné knize. Co byl váš cíl – nahlednout historii Československa nikoli pohledem většiny, ale pohledem menšin?

Nejen. Pokusila jsem se vytvořit protiváhu k velmi silnému narativu, který se na nás valí odevšad. Historiografie v angličtině o Československu je velmi čechocentrická. Velmi. Je to dané i tím, že mnozí z autorů byli čeští emigranti, mezi nimi asi nejdůležitější Josef Korbel.

Korbel byl vlivný už ve své době, nebo spíš ex post díky tomu, že jeho dcera se dávno po jeho smrti stala ministryní zahraničí?

Samozřejmě že byl vlivný dávno předtím, než se Madeleine Albrightová stala ministryní. Ostatně jeho další žačkou byla Condoleeza Riceová. To máte na jednoho učitele hned dva ministry zahraničí, jejichž vnímání československé historie on silně formoval. Ten tradiční výklad je mimochodem oživován dodnes. Každý na Západě, kdo chce rozpoutat někde

Foto: Jan Zatorsky

**NETVRDÍM, ŽE
ČEŠI BYLI V TOMTO
OHLEDU SAMI, JEN
NETVOŘILI ŽÁDNOU
VÝJIMKU, PŘIČEMŽ
ANGLICKY PSANÁ
HISTORIOGRAFIE
ČECHY VE STŘEDNÍ
EVROPĚ VŽDYCKY
LÍČILA JAKO
NAPROSTOU VÝJIMKU
Z NORMY.**

válku, mluví o Mnichovu. Například byla mnichovská perspektiva vědomě používána v předvečer invaze do Iráku. Britští studenti to dodnes mají v historickém kurikulu: Jaká ostuda, že jsme tehdy Československu nepomohli. Neříkám, že to není pravda, jen to není pravda celá.

A proč tedy Československo selhalo?

Podle toho, co bylo představeno spojencům na mírové konferenci ve Versailles, mělo být Československo hrází stability ve střední Evropě, mělo být liberální, demokratické, mnohonárodní. Mělo pomoci udržet mír. Jak víme, nic z toho se fakticky neuskutečnilo. Nevydrželo být liberální a demokratické, dokonce ani nevydrželo pohromadě jako stát. Neuspělo jako liberální experiment, který se od něj očekával. Proč selhalo? Ptáte-li se po hlavním důvodu, podle mě je v netolerantním nacionalismu. Na všech stranách. Samozřejmě že existoval český šovinismus, stejně tak slovenský šovinismus, německý, maďarský... Netvrdím, že Češi byli v tomto ohledu sami, jen netvořili žádnou výjimku, přičemž anglicky psaná historiografie Čechy ve střední Evropě vždycky líčila jako naprostou výjimku z normy. Zatímco já tvrdím: Nikoli, český nacionalismus byl stejně nacionalistický jako řekněme německý.

Protože ale Češi tvořili rozhodující sílu ve státě, považujete český nacionalismus pro selhání Československa za rozhodující?

Ano. Nabízely se jiné modely, jak Československo postavit, v nichž by pravděpodobnost selhání byla menší. Nebylo by nemožné přenést víc pravomocí na kraje. Zacházení s německou menšinou, sliboval Edvard Beneš ve Versailles, mělo být podle švýcarského vzoru, což Spojenci pochopili jako kantonální systém nebo samosprávu. Pak už to dobře nešlo s ohledem na nacizaci Němců, ale tyhle fenomény jsou vzájemně závislé. Radikalizovali by se sudetští Němci tolik, pokud by včas dostali autonomii? Já bych historii Československa ráda podala tak, aby bylo všem stranám učiněno zadost.

První republice nejvíc vytýkáte, jak obcházela Němce při sestavování vlád. Jenže Němci v prvních letech ve vládách ani nemohli být, když neuznávali legitimitu nového státu. Třeba jste podobné věci mohla připomenout.

Asi máte pravdu. Na druhou stranu já tu knihu nezačala psát s nějakým předem daným závěrem, nejprve jsem taky přijímala spoustu věcí z toho čechocentrického výkladu. A pak jsem to možná trochu přehnala na druhou stranu ve snaze tu nerovnováhu korigovat. Že bych vytvořila jinou? Každopádně si pořád mys-

lím, že v zásadě to byl správný přístup. Jinak bych si zřejmě například neuvědomila, že pražské jaro začalo ve skutečnosti po roce 1963 na Slovensku. Od chvíle, kdy se Dubček stal předsedou Komunistické strany Slovenska, se tam mnoho pozdějších idejí pražského jara začalo uskutečňovat. Omezovali cenzuru. Kdybych se nesnažila hledat i menšinové hlasy, tohle by mi nedošlo. Vůbec bych nezaregistrovala potíže Rusínů za první republiky. A podobně.

Jakého druhu byl český nacionalismus? Útočný, nebo obranářský?

Jak kde. Záleželo to na tom, kdo měl zrovna větší moc. U Němců totéž: jednou agresivní, jednou obranářský, a to od 19. století. V Praze na konci 19. století už dominovala čeština, tady pražští Němci provozovali obranný nacionalismus. Na český nacionalismus jsem se víc zaměřila i proto, že ten německý je známější. Vyrůstali jsme s vědomím, že nacistické Německo představuje hlavní zlo. Ale právě v tom, že český nacionalismus nevypadá stejně nebezpečně, se skrývá nebezpečí. Pokud se lidé cítí napadeni, ohroženi, v tu chvíli se sami stávají nebezpeční. Posvítla jsem si na český nacionalismus, abych ukázala, že pokud toho byli schopni Češi, byl toho schopen každý. Československo bylo vždycky prezentováno jako tolerantní, humánní země. Humanistický proud v české kultuře, literatuře, prostě mezi normálními lidmi, je. Ale pokud i takoví lidé mohou nakonec páchat zvěrstva, jaká se děla v Československu, znamená to pro mě, že žádný stát není před takovým pokušením v bezpečí. Krutosti nepáchají jen velmoci nebo národy s teoriemi o své nadřazenosti. Já jsem chtěla varovat Západ: může se to stát i v demokracii, která se pyšní humánností a tolerancí.

V kapitole o druhé republice píšete, že nebýt příjezdu wehrmachtu v březnu 1939, Češi by během pár týdnů sami zavedli fašismus.

Bylo to těsně. Ano, druhá republika nepochybně kráčela k fašismu. Možnosti opozice byly zúženy, vznikly už první pracovní tábory. A přestože oficiálně byly dvě politické strany, ta pravicová podle tehdy převládajícího pojetí ztělesňovala vůli národa. Druhá republika byla fakticky státem jedné strany. Jedna strana, která ztělesňuje pojetí národa, který je navíc rasově výlučný, to je fašismus, možná by se taky dalo říkat ultranacionalismus. Pokud jste patřil do určité kategorie lidí, nemohl jste si dělat naději, že byste byl zahrnut do politického národa. Vycházely už první zákony proti Židům a Cikánům.

Nakolik bychom my, kritici druhé republiky, měli brát v úvahu, že lidé jako Rudolf Beran

jednali s vědomím, že se octli ve vlivové sféře Německa? Jinými slovy: nakolik to byl vrozený nacionalismus a nakolik pocit, že musejí jednat tak, aby se Němcům zalíbili, když mají u hlavy pistoli?

Tu měli, od března 1939 dál. Ne v roce 1938, ne za druhé republiky.

V knize píšete, že Češi – a teď cituji – stejně jako německá úřední místa – viděli v Cikánech a v Židech problém, který je nutné vyřešit pomocí nucených prací, uvězněním, deportováním a nakonec vyhlazením. Z toho vyplývá odvážné tvrzení, že Češi plánovali vyhladit svoje Židy a Cikány.

U Cikánů je to otevřená otázka. Židy vyhladit rozhodně neplánovali, ale je to morálně složitější. Jistý druh viny může vzniknout, i když se díváte stranou, nezastanete se toho, komu utlačovatel chystá hrozný

osud. Za druhé republiky bylo mnoho napětí mezi českými a německými úřady, například Češi se chtěli zbavovat německých Židů víc než českých Židů. Ale byly i případy států, které německé rasové politiky vzdorovaly. Slavný je příklad Dánska.

To byla jiná situace, Němci Dány považovali téměř za svůj vlastní kmen, chovali se k nim vlídněji. Češi pro ně byli slovanští untermenschové.

Je tu kupa paradoxů. Hodně Čechů bylo možné snadno poněmčít, nacisté vás viděli nadějně.

Myslíte, že po válce bylo představitelné v republice německou menšinu nechat?

Pragmaticky naprosto rozumím Benešovu uvažování, že v německé menšině viděl zdroj nestability, která přivodila tu hroznou krizi. Taky Spojenci to akceptovali jako pragmatické řešení problému. Ani

**HODNĚ ČECHŮ BYLO
MOŽNĚ SNADNO
PONĚMČIT, NACISTÉ
VÁS VIDĚLI NADĚJNĚ.**

Podzim 1938: republika přišla o Sudety a tamní Češi o své domovy. Foto: Profimedia.cz

8

**VIT SE MENŠINY
JE JEDNA VĚC,
PŘIJMOUT ZÁKON,
KTERÝM SE TY
LIDI POKOUŠÍTE
VLADOVĚT, DRUHÁ
VĚC.**

mě nešokuje, že lidi si žádali vendetu, že někdo, kdo byl řeckně vězněm v Terezíně, chce zabít svého dozorce. To bych si nedovolila soudit. Ale dech mi vyrazí drobnosti, například v zákonech. Šokují mě věci, které nebyly spáchané v hněvu, ale s chladnou hlavou. Potravinové přídělky československých úřadů pro Němce byly přesně na úrovni, kterou předtím dávali nacisté Židům. Zbavit se menšiny je jedna věc, přijmout zákon, kterým se ty lidi pokoušíte vyhladovět, druhá věc. A znovu: nepovažuji to za nic unikátního, čím by Češi vybočovali. Zvěrstva se dějí i dnes. Trump a hranice s Mexikem. Johnsonova vláda v Británii, která hlásá, že rodiny uprchlíků nemohou být drženy pohromadě.

Můžeme porovnávat státy, které eskortují nebo vyvraždí své občany, a státy, které se brání příchodu lidí odjinud? Lidé jako Angela Merkelová svou azylovou politikou reálně občany jiných států kladou na roveň svých spoluobčanů, dávají jim stejný přístup k službám státu.

Měla by být lidská práva, platící bez ohledu na občanství. Právo dětí z uprchlické rodiny být se svými rodiči možná není oficiální zákon, ale je to morální imperativ. Obávám se, že s úředním papírem, který nějak certifikuje státní příslušnost dítěte, snadno zapomeneme na to, že to dítě je člověk, stejně jako vaše dítě. To se v minulém století dělo opakovaně a vznikaly z toho známé katastrofy, protože dnes vůbec máme koncept lidských práv. Bohužel se mi nezdá, že bychom se z 20. století trvale poučili. Zdá se mi, že Německo je dnes paradoxně země, která si z 20. století ponaučení vzala. A ďábelskost nacismu umožnila nám ostatním jistou samolibost. Takové to: No jo, ti Němci, nám by se to stát nemohlo. Mohlo, kdekoli.

Takže německý nacionalismus nebyl natolik speciální a jiné nacionalismy v Evropě byly také schopny zla?

Německý nacionalismus byl unikátní schopností zajít do extrémů. Byl výkonnější. Například německý antisemitismus se definoval rasově, krví, český jazykově a slovenský nábožensky. Ale všechny nacionalismy jsou variací jednoho tématu, mají stejný základ.

Jaké je z toho poučení pro dnešek? Méně národních států, víc EU?

To myslím není špatný nápad. Národy by se měly víc stýkat. Lidé demonizují jiné národy, jen když je neznají. Můj syn chodil do školy v Glasgowě. Ve třídě o třiceti žácích bylo dvacet jazyků. Měl kamarády muslimské, křesťanské, židovské. Nemusíte se zbavovat své národní identity, ale když se přátelíte s lidmi z jiných kultur, naučíte se, že člověk je člověk. Evropská unie pro mě znamená snadné cestování, možnost pracovat a studovat po Evropě, kde chcete. Naopak kampaň za brexit dost stavěla na strachu z imigrace.

Má dnešní klima v Británii něco společného s 30. lety v Evropě?

Ano. Náhle se objevila xenofobie. Anebo dřív nezněla nahlas. I příznivci členství v EU by si měli připustit, že dost lidí mělo důvody, proč být frustrovaný. Větší rozdíly mezi bohatými a chudými, zdražení nemovitostí. Očekávané dožití u žen pokleslo, zatímco od války pořád rostlo. Ale některé strany takové věci zcela cynicky užívají pro svoje účely, kanalizují tu frustraci proti cizincům, to 30. léta velice připomíná. Objevují se krajně nebezpečné tendence. BBC je ohrožena. Johnson používá odpudivou rétoriku o islámu. Muslimské ženy přirovnal k poštovním schránkám.

Tak to byl asi vtip.

Já se jen mohu pokoušet si představit, kdybych byla zbožná muslimka a nosila nikáb, byla bych takovým vtipem zasažena a vyděšena současně. Podle mě je to naprosto srovnatelné s legráčkami, které si dělali v 30. letech z ortodoxních Židů. ■

MARY HEIMANNOVÁ (1962)

Narodila se v rodině amerických diplomatů, díky čemuž vyrůstala částečně v Belgii a Nizozemsku. Vystudovala historii na Vasar College v New Yorku, posléze si udělala doktorát v Oxfordu. Dnes je profesorkou moderních

dějin na univerzitě v Cardiffu. Předtím, než se vrhla na moderní české dějiny, se specializovala na dějiny katolicismu v protestantské Británii 19. století. Hovoří plynule česky.

Týdeník Echo 11 | 2020

Národní stát byl od d'ábla, i ten Masarykův

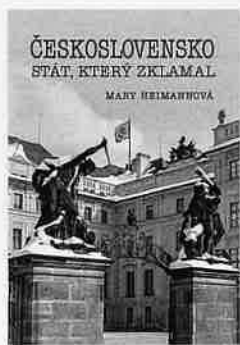
HISTORIČKA HEIMANNOVÁ SI VZALA NA MUŠKU ČESKOSLOVENSKO

Svíce než desetiletým posečkáním vychází český studie britsko-americké historičky Mary Heimannové nazvaná *Československo - stát, který zklamal*. Nakladatelství Petrkov knihu uvozuje reklamní kampaní představující Heimannovou jako hlas moderní západní vědy a korektiv k českým historickým mýtům a sebezahleděnosti. A zatímco u nakladatele se to ještě dá pochopit, má ostatně komerční zájmy, méně pochopitelná jsou vyjádření některých českých a slovenských intelektuálů – nadšenou předmluvu dodal Jan Urban, knihu doporučují Magda Vášáryová nebo Petr Pithart, vesměs lidé, kteří se spolu s mnoha dalšími publicisty a ve stejném duchu jako Heimannová vyjadřují už léta. Těžko tu mluvit o prolomení nějakých tabu, tabu lze snad prolomit jenom jednou, pak už není.

Historička píše sevřeně, poutavě, s ohledem na nečeského čtenáře vytahuje základní fakta a často je použije v zajímavé souvislosti. Má dobrý anglosaský zvyk proložit líčení detailem, anekdotou. Bohužel s tím, jak výklad postupuje k dnešku, ztrácí tempo a naopak přibývá věcných chyb.

Nicméně jádro knihy spočívá v první polovině 20. století a tam je Heimannová přece jen na pevnější půdě. Takže proč Československo zklamalo? Nelidské chování člověka k člověku, píše, zatěžuje dějiny celé Evropy, nicméně v Československu se dělo „v nebyvalém rozsahu a za hromadné spoluúčasti prostých lidí“ (s. 335). Hlavním viníkem neúspěchu jsou Češi a jejich vytrvalý nacionalismus. Ten přitom vznikl nahodile, trochu jako plod intelektuální hry obrozenců s přispěním Vídně, která podporovala lidové jazyky v monarchii v obavě z pangermanismu, rozuměj z Pruska. Ještě TGM, který „se narodil roku 1850 německé matce a slovenskému otci“ a byl „vychován jako Němec a katolík, se nejprve zřekl víry a poté i národnosti a ve Vídni se přerodil v novodobého slovanského morálního filozofa“. Cítíš, čtenáři, umělost české moderní státnosti, když i její zakladatel se musel vymyslet? (Masarykova matka byla sice poněmčena, ale asi těžko Němka v etnickém smyslu, za svobodna se jmenovala Kropáčková.)

DANIEL KAISER

Mary Heimannová:
*Československo - stát,
který zklamal*, Petrkov
2020, 403 str.

První republika vznikla na lži, čeští politici obelhali ve Versailles západní spojení. Ministr zahraničí Beneš nadhodnotil počet „Čechoslováků“, podstřelil počet Němců a slíbil střeoevropské Švýcarsko. Hlavní vadu první republiky spatřuje Heimannová v tom, že navzdory demokratické fasádě se české strany odprava doleva po volbách pravidelně spojovaly do Pětky tak, aby „ostatním národům znemožnily vstup do vlády“. Na podzim 1938 pak „mezinárodní společenství – představované Německem, Itálií, Francií a Velkou Británií – v Mnichově zasáhlo, aby zlomilo českou dominanci v mnohonárodnostním státě“.

Sama autorka považuje za nejvydařenější kapitolu o druhé republice. „Pokusení fašismu“ má být analýzou posunu druhé republiky od demokracie k autoritářskému modelu, Heimannová jde až k dost odvážnému tvrzení, že nebytí okupace z března 1939, „bývalo by jen záležitostí několika málo týdnů, než by Čechy a Morava následovaly slovenský a karpatsko-ukrajinský vzor a staly se zcela fašistickými“ po vlastní ose. Je to nepochybně centrální teze celé knihy, narážíme na ni v dalších obměnách.

V kapitole o protektorátu se čtenáři dostane standardního výkladu s pronikavými momenty, ale zase – nenajde tu ani písmeno o systematickém vyhrožování českému národu blíž neurčenými následky, pokud nebudou vydáni atentáčníci, ani o Heydrichových plánech na germanizaci českého „prostoru“ s poněmčováním, masovými vraždami a deportacemi na Sibiř. Práce, která se až sem vyznačovala neschopností rozlišovat mezi nacionalismem většího a menšího národa, národovectvím agresivním a obranným, jako kdyby dokonce měla potíže rozlišit mezi českou odplatou po válce a genocidním rázem toho, co odplatě předcházelo.

Možná to není neschopnost, ale spíš neochota jednotlivé nacionalismy a národní hnutí mezi sebou porovnávat, když špatné jsou z principu všechny a vždycky. Čtenář tu vytuší až jakousi obecnou nedůvěru k národnímu státu, ostatně může se přesvědčit už teď, v rozhovoru s Mary Heimannovou v tomto čísle.